

Jerzy Koniarek

Analiza metod weryfikacji i ocena narzędzi w badaniach kwestionariuszowych

---

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 30, 301-305

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY KONIAREK
Uniwersytet Łódzki

ANALIZA METOD WERYFIKACJI I OCENA NARZĘDZI W BADANIACH KWESTIONARIUSZOWYCH

Problematyka wiarygodności informacji uzyskiwanych w wyniku stosowania wywiadu kwestionariuszowego od kilku lat stanowi przedmiot zainteresowania pracowników Zakładu Metod i Technik Badań Społecznych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego. Efektem tych zainteresowań były badania metodologiczne przeprowadzane w 1973 r., których założenia teoretyczne i wyniki przedstawione zostały w 5 tomie *Analiz i prób technik badawczych w socjologii*¹. Prowadzone obecnie badania koncentrują się na czterech zagadnieniach².

1. Ocena wartości (efektywności) rozmaitych sposobów weryfikacji informacji uzyskiwanych w toku prowadzenia wywiadu kwestionariuszowego. Ocena ta, zrelatywizowana do rozmaitych rodzajów pytań, poszukiwanych przez badacza informacji, cech osób badanych itd., pozwolić ma na ustalenie wzajemnych relacji i powiązań, być może dających się wyrazić liczbowo, występujących między różnymi sposobami weryfikowania danych. Sposoby te różnią się m.in. stopniem pewności, z jakim pozwalają mówić stosującemu je badaczowi o występowaniu bądź niewystępowaniu błędów czy niezgodności w danych uzyskiwanych w toku badań z użyciem kwestionariusza.

---

¹ *Analizy i próby technik badawczych w socjologii*, red. Z. Gostkowski, J. Lutyński, t. 5, Wrocław 1975, s. 319 i n.

² Omawiane badania, których temat brzmi: „Metody weryfikacji i oceny narzędzi w badaniach z wykorzystaniem wywiadu kwestionariuszowego w socjologii”, prowadzone są, pod kierunkiem naukowym prof. dra J. Lutyńskiego, przez A. Kubiak, K. Kistelskiego, J. Koniarkę i W. Rostockiego. Badania są realizowane w ramach problemu resortowego R.III.9. „Metody ilościowe i modele w naukach ekonomicznych i społecznych”. Koordynatorem I stopnia badań prowadzonych w ramach tego problemu jest Instytut Ekonometrii i Statystyki UŁ, którego dyrektorem jest prof. dr hab. W. Welfe.

2. Opracowanie i udoskonalenie metod ilościowej oceny stopnia trudności i drażliwości pytań. Metody te byłyby możliwe do zastosowania przed użyciem pytań w badaniach masowych. Ponieważ trudność i drażliwość pytań stanowią podstawowe źródło błędów w odpowiedziach respondentów, możliwość określenia przy pomocy owych metod stopnia trudności i drażliwości pytań przed zastosowaniem ich w badaniach miałyby duże znaczenie dla badaczy³. Szczególne znaczenie przywiązuje się w obrębie tego problemu do określenia skuteczności przewidywania stopnia trudności pytań kwestionariusza na podstawie opracowanej i stosowanej już wielowymiarowej analizy stopnia trudności pytań⁴.

3. Określenie, jaki udział w pojawianiu się błędów ma niewłaściwe, niezgodne z ogólnymi i szczegółowymi dyrektywami postępowanie ankietera w wywiadzie kwestionariuszowym, i wskazanie sposobów unikania tego rodzaju błędów. Dodatkowym efektem badań w odniesieniu do tego problemu powinno być opracowanie kompleksowych, efektywnych sposobów kontroli ankieterów. Sposoby te powinny być możliwe do zastosowania w masowych badaniach socjologicznych prowadzonych z wykorzystaniem wywiadu kwestionariuszowego jako narzędzia zbierania informacji.

4. Zbadanie — w powiązaniu ze sprawą rozmiaru błędu — kwestii braku informacji w badaniach socjologicznych z zastosowaniem wywiadu kwestionariuszowego. W rezultacie analizy tego zagadnienia powinno się ustalić, w stosunku do jakich pytań najczęściej występuje brak informacji poszukiwanych przez badacza, a zwłaszcza jakie są tego przyczyny i skutki. Zamierzone jest także opracowanie dyrektyw, które pozwoliłyby na zmniejszenie ilości braków informacji przy stosowaniu wywiadu kwestionariuszowego.

Etap zbierania materiałów w prezentowanych badaniach rozpoczął się w grudniu 1976 roku i w chwili obecnej (1977) dobiega końca. Badania przeprowadzono z dwiema kontrastowymi ze względu na poziom wykształcenia grupami respondentów: z młodymi robotnikami, mieszkającymi w hotelach robotniczych i posiadającymi wykształcenie podstawowe lub zasadnicze zawodowe (150 osób), oraz z asystentami Politechniki Łódzkiej (50 osób). Z badanymi przeprowadzany jest standardowy wywiad kwestionariuszowy zawierający 51 pytań. Wartość

---

³ O roli trudności i drażliwości w powstawaniu błędów odpowiedzi zob. S. Sudman, N. M. Bradburn, *Response Effects in Surveys*, Aldine Publishing Company, Chicago 1974, s. 9—13, 36—40, 45—54 i inne.

⁴ W. Rostocki, *Możliwości i sposoby oceny stopnia trudności pytań kwestionariusza*, w: *Analizy i próby...*, t. 5.

informacji uzyskanych na 18 pytań wybranych na podstawie takich kryteriów, jak rodzaj informacji poszukiwanej w pytaniu, budowa gramatyczna pytania, długość pytania, użyte w nich słownictwo, częstość wykorzystywania pytania w przeprowadzanych badaniach z użyciem kwestionariusza itd., oceniana jest za pomocą kilku metod.

1. Wywiad o wywiadzie jest to swobodna rozmowa z respondentem mająca na celu odtworzenie procesów psychicznych (intelektualnych i emocjonalnych), które w nim zachodziły, kiedy odpowiadał na pytanie kwestionariusza. Na podstawie danych uzyskanych w wywiadzie o wywiadzie dotyczących rodzaju i jakości procesów wewnętrznych, porównywanych z normatywno-opisowym modelem przebiegu tych procesów przygotowanym wcześniej przez badaczy, dokonuje się oceny wartości jednostkowej informacji otrzymywanej na pytanie w wywiadzie kwestionariuszowym. Wywiad o wywiadzie przeprowadzony jest w odniesieniu do każdego wybranego do analizy weryfikacyjnej pytania bezpośrednio po wywiadzie kwestionariuszowym i przebiega według opracowanego schematu — karty pytania.

2. Wywiad pogłębiony (*follow-up interview, quality check*), przeprowadzany w odniesieniu do każdego z 18 wybranych do analizy pytań, przebiega według przygotowanych wcześniej przez badacza i obowiązujących ankieterów schematów — kart pytań (są to oczywiście inne karty pytań, niż wspomniane poprzednio). Wywiad pogłębiony stosowany jako metoda weryfikacji polega, najogólniej biorąc, na tym, iż respondentowi przy powtórnym z nim kontakcie ułatwia się maksymalnie odpowiadanie na pytanie kwestionariusza rozkładając je na elementy prostsze, wyjaśniając użyte w pytaniu terminy, nie zmieniając jednakże informacji poszukiwanej, która musi pozostać taka sama jak w odpowiednim pytaniu kwestionariusza. Efektem wywiadu pogłębionego powinno być ustalenie odpowiedzi trafnej, tj. odpowiedzi przynoszącej prawdziwą poszukiwaną informację.

3. Weryfikacja informacji uzyskanych w wywiadzie kwestionariuszowym poprzez porównanie ich z danymi zawartymi w dokumentach zakładu pracy respondenta stosowana jest w odniesieniu do czterech pytań o fakty (staż pracy w obecnym miejscu pracy, przeciętny miesięczny zarobek z ostatnich 12 miesięcy, wysokość zarobku w ostatnim miesiącu, poziom wykształcenia).

Omówimy teraz dodatkowe procedury weryfikacji informacji uzyskanych w trakcie wywiadu kwestionariuszowego.

4. Wywiad rozszerzony jest przeprowadzany w odniesieniu do pytań o opinie i dotyczy m.in. problemu wcześniejszego kontaktu respondenta z tematem pytania i trwałości opinii formułowanych w trakcie wywiadu kwestionariuszowego.

5. Test psychologiczny, będący adaptacją testu słownikowego M. Choynowskiego, bada zasób słów respondenta i ich rozumienie. Wyniki testu będą analizowane w powiązaniu z problemem istotności, trafności i trudności pytań.

6. Analiza zapisu magnetofonowego wywiadu kwestionariuszowego i konfrontacja tego zapisu z zapisem dokonany przez ankieterów w kwestionariuszu pozwoli określić stopień realizowania przez ankieterów zaleceń instrukcji oraz rodzaj i wielkość zniekształceń, jakim ulegają odpowiedzi respondentów w trakcie ich rejestrowania w kwestionariuszu. Analiza ta dokonana w stosunku do wywiadu o wywiadzie i wywiadu pogłębionego pozwoli ocenić funkcjonowanie obu tych technik weryfikacyjnych i uchwycenie ich słabych punktów.

Skrótko zarysowany schemat postępowania badawczego stosowany w badaniach przedstawia się następująco: po przeprowadzeniu przez ankietera wywiadu kwestionariuszowego i wypełnieniu przez respondenta testu słownikowego drugi ankieter, który dotychczas przysłuchiwał się wywiadowi, przeprowadza z respondentem wywiad o wywiadzie w odniesieniu do każdego z osiemnastu pytań wybranych do analizy. Po kilku dniach ankieter, który przeprowadzał wywiady o wywiadzie, nawiązuje powtórny kontakt z respondentem i przeprowadza z nim wywiady pogłębione w odniesieniu do każdego pytania kwestionariusza poddanego analizie weryfikacyjnej. Na koniec każdego wywiadu pogłębionego, który dotyczy pytania o opinie, ankieter przeprowadza wywiad rozszerzony. Celem tego wywiadu jest stwierdzenie, czy badany posiada i formułuje opinie na temat poruszony w pytaniu kwestionariusza po raz pierwszy w sytuacji wywiadu kwestionariuszowego, czy też już wcześniej formułował opinie na ten temat, a jeśli tak, to w jakich sytuacjach i jakie to były opinie — zbieżne czy różne w stosunku do tej ujawnionej w trakcie wywiadu. Sprawa ta posiada duże znaczenie w badaniach, ponieważ badacze z reguły uważają poglądy sformułowane w wywiadach socjologicznych za opinie trwałe, co wydaje się wątpliwe.

Cały materiał utrwalony na taśmie magnetofonowej jest przepisywany. Wywiad kwestionariuszowy przeprowadzają ankieterzy rekrutujący się spośród tych, którzy są wykorzystywani w masowych badaniach prowadzonych na terenie Łodzi przez IFiS PAN. Ankieterami przeprowadzającymi wywiady o wywiadzie i wywiady pogłębione są specjalnie przeszkoleni studenci IV i V roku socjologii oraz absolwenci socjologii. Część osób z tej grupy brała udział w pierwszych tego typu badaniach przeprowadzonych w 1973 roku we Włocławku.

Prowadzone obecnie badania stanowią kontynuację i rozwinięcie wątków podjętych cztery lata temu. Różnią się jednak od badań wrocławskich szeregiem cech. We Wrocławku badania objęły zbiorowość młodych robotników, obecnie badani są także ludzie z wyższym wykształceniem — asystenci wyższej uczelni. Zasadnicza różnica między obu badaniami wiąże się z traktowaniem obecnie wywiadu o wywiadzie jako autonomicznej w stosunku do innych techniki weryfikacyjnej. Wywiad o wywiadzie jest narzędziem dokonywania weryfikacji nazwanej przez J. Lutyńskiego weryfikacją wewnętrzną⁵. Dlatego jest on oddzielony od procedury wywiadu pogłębionego (te dwie techniki stosuje się w kilkudniowym odstępie). Ma to umożliwić ocenę wartości tego weryfikatora jak i wywiadu o wywiadzie, nie stosowanych dotąd na taką skalę i w sposób systematyczny.

Zmieniony został obecnie także schemat prowadzenia wywiadu o wywiadzie. Zmiana ta pozwala jednak zachować w dużym stopniu porównywalność materiałów z obu badań, co wiąże się z możliwością łącznego wykorzystania tych materiałów przy rozstrzygnięciu wielu problemów.

---

⁵ O weryfikacji wewnętrznej patrz J. Lutyński, *Analizy weryfikacyjne w badaniach z zastosowaniem wywiadu kwestionariuszowego, ich rodzaje i możliwości*, w: *Analizy i próby...*, t. 5, s. 362 i n.